

– ... ואמנם, ענין נזקי שכנים תלוי לפי ישוב העולם, וכל שעל המזיק קשה הזהירות ביותר, ואם אנו מחייבים אותו בכך אנו מקפחים את ישובו בעולם, או אין אנו חושבין זה לנזק אלא זהו ישובו של עולם...! (שם, ב"ק יא, כ)

'מתניתין שבאו לחפור בבת אחת' – לאו דוקא שחופר ממש עמו, אלא גם כשאומר לו כשבא לחפור, ברצוני גם כן לחפור עתה בור בקצה רשותי. (עפ"י קצות החשן קנה סק"י)

'תא שמע: מרחיקין את הגפת ואת הזבל...' – ולרבא היה צריך לאסור הנחתם גם כאשר אין כותל בנוי, ואין להתיר לו להניח עתה ויטלנו כשהלה ירצה לבנות – כתבו התוס' – לפי שיש כבר עתה נזק בהנחתם להעמדת הכותל בעתיד. או מפני שיש טורח בסילוקן, ויכול לטעון כנגדו, שמא לא תמהר לסלקם כשארצה לבנות הכותל, ואצטרך להתעצם אתך בדין. ורבנו יונה תירץ, שחושש שמא יחזיק בסמיכת דברים אלו שלש שנים, ויטעון 'חזקה' עליהם. וזהו גם טעמו של רבא שאין אדם סומך בור למיצר חברו. ואין אומרים, יסמוך, וכשיבוא הלה לבנות כותל או בור, יסתום זה את בורו – לפי שיכול לטעון, שמא תחזיק עלי ג' שנים. ומזה דקדק, שאין אדם רשאי לפתוח חלון לחורבתו של חברו, שיכול הלה לומר, שמא כשאמלך לבנות חורבתי, תטען חזקה להזיקני בהזק-ראיה וגם תזיקני להרחיק ד' אמות מכנגד חלונך. והרא"ש חלק על שיטתו, שאם אכן היה מותר לסמוך גפת כשאין שם כותל או בור – שוב לא יוכל לטעון טענת 'חזקה' לעולם, כיון שאינו מזיק לו עתה ואין הלה יכול למחות, וכל מקום שאי אפשר למחות – אינה חזקה. ולכן אם פתח חלון לחורבת חברו, ואחר כך בנאה – יכול לדרוש ממנו לסתום חלונו. וע"ע חזון איש – ב"ב י"ב בבאור מהלוקתם.

(הגרעק"א (בשו"ת, קנא), תמה על פי מה שהוכיח בדעת הרא"ש, (ומחלוקת הראשונים בדבר), שלפי אביי, כל שסמך בהתר, אם בנה אחר כך השני את כותלו, אין צריך זה להרחיק נזקיו. וחיידש שם, שגפת זבל – לדעת הרא"ש – נידונים כ'גירי דיליה' אף לאביי, וכמזיק בידים הוא, ולכן צריך אחר כך לסלקו, כאשר בא לשם הדבר הניזק. ואעפ"כ לכתחילה מותר לו לסמוך, מפני שלדעת אביי אין בטענת 'איני חפץ להתעצם עמך בדין' כדי לחייב הרחקה כבר מעתה. ולרבא הרי זו טענה. וע"ע חזון איש – ב"ב י"ח שנטה מדרך הגרעק"א, וע"ע בנתי"מ קנה סק"ב ובחדושי הגרנ"ס – קעא). לאחר אריכות רבה בדינים אלו, הסיק רעק"א לענין פתיחת חלון לחורבת חברו, שאם כבר פתח – צריך לסתום כאשר הלה נמלך לבנות את חורבתו. ופתיחת חלון לכתחילה על מנת לסלקנו אח"כ – נשאר ב'צריך עיון' לדינא (האם שייכת כאן טענת 'קים לי' כהרא"ש שמותר לפתוח, או שמא יכול לטעון חברו, שמא למחר יבוא ב"ד ויפטור אותך מלסותמו, כדעת רבנו יונה ושאר פוסקים). וגפת זבל וכו' – מותר לסמוך אף אם אין בדעתו לסלקו לעולם. (ששיטת התוס' וסייעתם, שלפי מסקנת הסוגיא, כל שאינו 'גירי דיליה' כחפירת בור בידים, מודה רבא שמותר לסמוך, ויכול המזיק לומר 'קים לי' כשיטה זו, לפי שנחשב כמוחזק, כיון שיש ספק בשורש הדבר אם נקרא 'מזיק' אם לאו. וכן העלה בחזו"א (ב"ב י"טז) להלכה, להתיר סמיכת גפת למיצר, ואף אם אח"כ בנה הלה כותל – אין צריך להרחיק. (באיה"ש הסתפק לומר שאם אכן הגפת הזיקה לכותל אח"כ, שמא חייב לשלם בדיני שמים, שהרי כתבו ראשונים ש'עשה קצת שלא כהוגן'. ולא הכריע).

דף יח

'טעמא דמשום כדי עבודת הכרם, הא לאו משום כדי עבודת הכרם, סמיך...' – אף על פי שהאילן יונק משדה חברו, אין יכול לעכב עליו, שכך היא חלוקת הארץ לבני אדם, שכל אחד יש

לו רשות לנטוע בתוך שלו שיהא יונק בשל חברו, וכן חברו זכאי בזכות זו. אבל מפני הזק לבור או הזק עבודת האילן – יכול למחות. (עפ"י חזו"א ב"ב יג, א. וע"ע במובא להלן כו. שנראה שיש בדבר מחלוקת הראשונים אם זכות זו, שיש לאדם שרשי אילנותיו יונקים מקרקע חברו – מעיקר הדין היא, ואין בדבר משום גזל, או מתנאי יהושע הוא).

'היה גדר בינתים, זה סמוך לגדר מכאן וזה סומך לגדר מכאן' – אף על פי שהיניקה בשורשים מעורבת, אין לחוש בדין כלאים אלא מערבוב מעל פני הקרקע – כן כתבו רש"י, והתוס' להלן (יט. ד"ה המבריך. וכן נראה מדברי הרמב"ם). ואולם ר"י מגאש כתב: 'שדבר ברור בידינו, שאיסור כלאים תלוי בשני דברים, האחד – שלא יהיו השרשים יונקים זה עם זה, והשני – שלא יהיו שיעריהן @9(הענפים, העלים וכו') מתערבין זה עם זה, מפני מראית העין'. ולשיטה זו מדובר כאן בצונמא בתוך הקרקע המפרידתם. וכן המאירי בריש המסכת הביא דעה זו.

(ולשיטה זו צריך לומר, שגם המבואר בעירובין (יא): שמועיל 'צורת הפתח' כהפרדה לענין כלאים – רק בשיש צונמא מתחת. 'והוא חידוש גדול' – קובץ שיעורים. וע' ב'מנחת שלמה' סוף סי' לו שתמה מהגמרא להלן יט: שמותר לזרוע בצדי הגפן המורכת, ואין חוששין ליניקה המעורבת בתוך הקרקע. וכן בספרי הפוסקים מבואר שאין חוששין לאותה שיטה).

'מרחיקין... ואת החרדל מן הדבורים...' – לא שייכת כאן טענת 'הוה להו שלא יאכלו' (כמו שאמרו כן בב"ק מז: על בהמה שאכלה משל אחר והזוקה מאותה אכילה, שאין לחייב את בעל הפירות בנזקה, לפי שהיא גרמה לעצמה, ואף כאן, הדבורים השייכים לו, הם שגרמו במעשיהם להפסד דבשו) – משני טעמים; –

טענה זו אינה אלא כלפי חיוב נזקין ושמירת ממונו, שאין המזיק נחשב אלא כגורם, ועיקר הנזק נעשה ע"י ממון הניזק. ואולם לענין הלכות הרחקת נזיקין, הלא חייבוהו להרחיק אף ב'גרמא', לא רק ב'מזיק' ממש. ולכן אף אם נחשיבהו כגורם בלבד, לא יפטר בעל החרדל מחיוב הרחקתו. ועוד יש לומר, שלא שייכת טענה זו אלא בבהמה שהיא בת-שמירה, וכשם שבעליה מחוייבים לשמרה שלא תזיק לאחרים, כמו כן אם הזוקה היא עצמה מחמת מעשיה – אינו באחריות אדם אחר, שבעליה הם שלא שמרוה, אבל דבורים שאינם בני שמירה, אין שייכת טענת 'לא היה להם לאכול'. (עפ"י אילת השחר)

(ע"ב) בסוגית חרדל ודבורים – ראה באור השקלא וטריא אחת לפירוש מהר"ם. וע' בחדושי ר' אריה ליב (מאלין) – ח"א צו צו – באור שיטות הראשונים בסוגיא.

'אמר רב פפא: בלוקח... אלא לעולם ר' יוסי על הניזק סבירא ליה, ולדבריהם דרבנן קאמר להו...' – הגאון רבי עקיבא איגר (בשו"ת, קנא – 'קונטרס במילי דניזקין') הקשה על פירש"י בסוגיא, מדוע נדחקו להעמיד ב'לוקח', ולחלק על כרחנו בין אילן ליתר המזיקים (שהיות והפסד קציצתו מרובה, אם נטעו בהתר – לא יקוץ, כדלעיל, ושאר מזיקים, חייב להרחיקם כאשר הגיע לשם הדבר הניזק, הגם שהניחו ברשות), ולומר שר' יוסי לדברי חכמים אמר – מדוע אין לפרש שבעל דבורים סמך תחילה, ולדעת חכמים שאין הדבורים מזיקים לחרדל – הלא סמך ברשות, ולכך בעל החרדל צריך להרחיק, ולר' יוסי גם כן סמך בהתר, שהרי אין כאן 'גירי דיליה', והיות וגם הדבורים מזיקים לדעתו, אף כי בהתר סמך, עשה קצת שלא כהוגן (וכסברא שפרשו התוס' לדעת רש"י, לפרש אליבא דאביי), ולכן עתה אין בעל החרדל חייב להרחיק. ונשאר רעק"א ב'צריך עיון'. ויש לומר, היות ולר' יוסי אין המזיק חייב כלל להרחיק את עצמו, לשיטתו אין לומר סברת 'עשה שלא כהוגן' כלל, והמזיק שבא אחר כך (–החרדל) – עליו להרחיק. (לא אמרו התוס' סברא זו אלא

לפי ה'סלקא דעתין' שר' יוסי סובר שעל המזיק להרחיק א"ע, או כפי המסקנא שדיבר ר"י אליבא דרבנן – אז שייך לומר שאע"פ שסמך ברשות, נחשב קצת כ'מזיק' על מה שיהא בעתיד כאשר הניזק יבוא, אבל אם אין חיוב הרחקה כלל – אינו נחשב כ'מזיק' כל עיקר). (אילת השחר. וכן צידד בחו"א בקיצור – י,ב בסד"ה ובתו').

ובחזון איש הקשה על קושית רעק"א, הלא ודאי ר' יוסי לדבריהם דרבנן קאמר, שהרי שתק לחכמים ולא חלק במשרה וירק. ואם כן, לדבריהם אין הדין גותן שיהא מותר לבעל החרדל לסמוך, גם בהנחה שהדבורים מזיקים לחרדל, אלא שיכול לכוף את בעל הדבורים להרחיק חצי הרחקה והוא ירחיק חצי הרחקה.

'על הניזק להרחיק את עצמו' – כתבו בתוספות (להלן כב ד"ה לימא. ודלא כרש"י שם בד"ה לימא), שר' יוסי אינו חולק על כל ההרחקות השנויות במשנה, אלא לענין אילן ובור, משרה וירק, כרישין ובצל, וחרדל ודבורים, רק בהם נחלק, אבל שאר הנידונים הרי הם כ'גיירי דיליה', לפי שהניזק מתחיל מיד עם הנחתו, ומתמשך והולך. לא כן באלו שהניזק מתחיל רק לאחר זמן. (ולפי זה, גם במשרה וירק צריך הרחקה מועטת, כמו בבור דמתניתין, אלא שלדעת ר' יוסי אין צריך הרחקה גדולה, למניעת הזק הריח לירקות. כן כתב הרי"ף).
ונחלקו ראשונים בגפת וזבל ודומיהן – האם נידונים כ'גיירי דיליה' גם כאשר עדיין אין שם דבר הניזק, או לא. ונפקא מינה – האם לר' יוסי מותר להניח את הגפת לפני שהלה בנה כותל – וע' בשיטות השונות בענין, ב'קונטרס במילי דניזקין' לרעק"א (שו"ת, קנא).

מתוך דברי הרמב"ן והרשב"א (להלן כו. ע"ש) משמע, שאף כי שורת הדין שאין על המזיק להרחיק את עצמו מלבד ב'גיירי דיליה', (שהלכה כר' יוסי) – אין ראוי לחסיד להזיק בשום הזק. אבל מן הדין – מותר. ואין להקשות הלא מצוין להשיב אבידה, כל שכן שלא לגרום הפסד וניזק לזולת, והרי אמרו (שבת לא) כל דעלך סני לחברך לא תעביד, זהו כל התורה כולה – לא כי, כיון שאפשר לניזק להרחיק את עצמו, אין חיוב על חברו, וכדין 'שלו קודם לכל אדם' שנאמר בהשבת אבידה (ע' ב"מ ל:). – עפ"י קובץ שיעורים להלן כב, אות עד).
כתב בשו"ת בית יצחק (ח"מ עח), שבמקום שמצד 'דינא דמלכותא' על המזיק להרחיק את עצמו – הולכים אחר דין זה וחייב הוא להרחיק.

דף יט

'איבעיא להו: וסד בסיד תנן או דילמא או סד בסיד תנן...' – שיטת הרמב"ם (שכנים ט, א) לנקוט למסקנה שצריכים את שניהם, הרחקה וסיד, וכפשטות לשון המשנה. וכן נראית דעת הרי"ף, וכן שיטת הרמ"ה כאן. ואף על פי שדחו בגמרא את הראיה – דיחויא בעלמא הוא. (מגיד משנה).
ואולם הרא"ש כתב שהספק לא נפשט, ועל כן אין לחייבו מספק, ואם עשה אחד מהם – די. ניתן היה לפרש דברי הרא"ש, שאם כבר חפר ללא הרחקה, רק סד בסיד, אין לחייבו, מחמת הספק, לסתום בורו. ואולם בטור (ח"מ קנה) מפורש שכונתו שאף לכתחילה די לו באחד מהם, הרחקה או סיד, שאין מחייבים את שניהם מפני הספק. ואולם יש להוכיח ששיטת הרמב"ם (והשו"ע). נבעיא דלהלן כ) בכל ספקות של הרחקה וניזקין, שלכתחילה אסור למזיק לעשות מעשה עד שיצא מן הספק. ואף לשיטת הרא"ש, שבספק אינו מרחיק – זה דוקא בספק בעיקר הדבר, אם הוא מזיק אם לאו, אבל כשודאי הוא 'מזיק', ויש ספק אם הוא קדם ועשה ברשות או חברו קדם – בספק כגון זה, מודה הרא"ש שאסור. כן מוכח מדברי הרא"ש שהחמיר בספק דלהלן (כ) ב'כיבד וריבץ לאוצר'. (עפ"י בית

דף יח

- לד. מהם הכללים היוצאים מן הסוגיא בעניני הרחקת נזיקין, באופנים דלהלן:
- שימת דבר המזיק ברשותו, בסמוך לרשות חבירו, וכבר נמצא שם הדבר הנזיק.
 - שימת דבר המזיק ברשותו, בסמוך לרשות חבירו, טרם בוא הדבר הנזיק שמה.
 - אדם שהניח ברשותו שני דברים שאחד מהם עלול להזיק את השני, ואחר כך מכר חצי משדהו, אותו שיש בו את הדבר המזיק.
 - מהם דיני ההרחקה של שני דברים המזיקים זה את זה.

א. לדעת חכמים – על המזיק להרחיק את עצמו, ולכך אסור להניח ברשותו דבר המזיק את שכנו. ולדעת ר' יוסי מותר הדבר, מלבד בדברים המוגדרים כ'גירי דיליה' – היינו כחץ המזיק מכת פעולת האדם, (ואפילו בדרך 'גרמא' – להלן כב), אבל בנוקים הבאים מאליהם, ללא פעולת נזק מידי של האדם – אין כלפיהם חיוב הרחקה. (והלכה כדבריו).

(ואם סמך באיסור – צריך להסיר היוזק, הגם שמפסיד ע"כ. ואולם אם יש לו הפסד מרובה, כגון שנטע אילן ומזיק עתה לבורו של חברו – משלם לו הנזק דמים אם בא לקוצצו. עפ"י תוס').

ב. מבואר בסוגיא שנחלקו בדבר אביי ורבא, אם מותר לסמוך דבר המזיק כשאין שם הדבר הנזיק, ומחלוקתם בין לרבנן ובין לר' יוסי (ב'גירי דיליה'). ואולם, לשיטת ר"ת ור"ח ועוד – לפי מסקנת הסוגיא גם רבא מודה שמותר לסמוך, ולא נחלק אלא בחפירת בור, שהחפירה בעצמה מרפה את הקרקע והריוהו כמזיק בידים, גם כאשר אין עדיין בור או כותל ברשות חבירו. (ומדובר בדבר שאין מסירין אותו בקלות, וצריך להתעצם בדין לפנותו, או דבר שכבר עתה הוא גורם נזק לכשיבוא הדבר הנזיק – ע' ראשונים).

ואם סמך בהתר (לאביי, או לרבא לשיטת ר"ח ור"ת) ואח"כ הגיע לשם הדבר הנזיק – מחלוקת הראשונים אם חייב המזיק להרחיק את עצמו עתה. (וכפי שהאריך בפרטי השיטות בשו"ת רעק"א קנא).

ג. מבואר בסוגיא לענין אילן, שאם נטעו ברשותו כאשר היה הכל שלו, ואח"כ מכר חצי משדהו לאחר (בין אם מכר חצי השדה שהאילן בתוכה, בין מכר החצי האחר. ערש"י ותוס') – אין מחייבין אותו לקוץ, לפי שנטעה ברשותו. ואולם לשיטת רש"י, כתבו התוס' לחלק בין אילן שדמיו מרובים והוא ניטל לזמן מרובה, ובין שאר נזקים, שמחייבים אותו להרחיק כאשר יש שם דבר הנזיק. (ויש ראשונים הסוברים שאין חילוק בדבר, וכל שעשה ברשות גמורה, שהיה הכל שלו, אין מחייבין אותו להרחיק. ויש שיטה שמחלקת בין אם בשעת המכירה כבר היה הדבר הנזיק, שאז חייב להרחיק, כגון שמכר קרקע ובה בור, והאילן אצל המוכר, ובין אם הלוקח חפר אח"כ את הבור, שהביא את הנזק לעצמו – ע' במלחמות ה' לרמב"ן. וע"ע בחדושי ר' אריה ליב – ח"א צו).

ד. מבואר בגמרא שלדעת ר' יוסי שהחרדל והדבורים מזיקים שניהם זל"ז, לדעת הסובר שאסור לסמוך גם כשאין שם דבר הנזיק (רבא) – גם כאן צריך כל אחד להרחיק חצי שיעור ההרחקה, ואם סמך את הדבורים למיצר חבירו, יכול לסמוך הלה את חרדלו. ואפילו לדעת אביי המתיר לסמוך כל עוד אין שם נזיק, אם אח"כ בא השני, אינו חייב להרחיק, כיון שהראשון עשה קצת שלא כהוגן, שהרי הוא מזיק וסמך, אע"פ שהיה מותר לו. (כ"פ התוס').

(ואף חכמים מודים לעקרון זה, אלא שחלקו כאן משום סברתם שאין הדבורים מזיקים לחרדל – ע' בגליון הש"ס להלן כב).

ועוד מתבאר (עפ"י פי' התוס' את שיטת רש"י), שאם הניח חרדל ודבורים ברשותו, ואח"כ מכר חלק מרשותו – שוב אין תביעה לסלק נזק, הואיל ועשה ברשותו, ועוד גם השני מזיק לו. (וגם אם בעלמא, בלוקח, מצריכים לסלק הזקו, הגם שעשה ברשותו, כאן ששניהם מזיקים – אין צריך).